

ЗАПАДНО ПОМОРАВЉЕ – ГЕОГРАФСКИ ПРЕДИСПОНИРАНА КАРИКА „ПОПРЕЧНОГ“ ИНТЕГРИСАЊА БАЛКАНА

ДИЛЕМЕ ПРОСТОРНОГ СХВАТАЊА И ОМЕЂАВАЊА ЗАПАДНОГ ПОМОРАВЉА

Западно Поморавље као географска целина није једнозначно одређено, нити има јасно дефинисане границе. Различито га схвата како локално становништво, тако и географска наука.

- *У најужем смислу*, Западно Поморавље подразумева само узан појас алувијалне равни и најнижих алувијалних тераса уз реку од места настанка спајањем Ђетиње и Голијске Моравице у Ташти пољу источно од Пожеге до Сталаћа (221 km) где заједно са Јужном Моравом гради Велику Мораву.

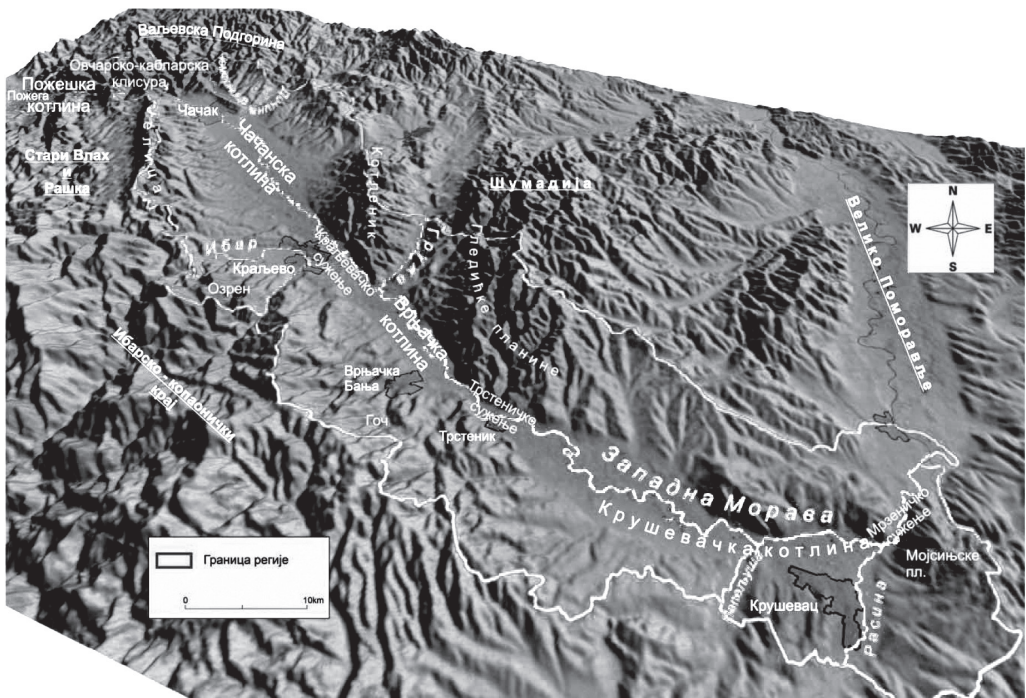
- *У ужем смислу*, то је простор апроксимативно елипсастог облика, издужен од Ташти поља до Сталаћа, који обухвата шири појас од обала Западне Мораве лево и десно до врхова првих брежуљака и заобљених брдских темена.

- *У љавом смислу*, ради се о западноморавској долинској области такође од места настанка у Ташти пољу до спајања са Јужном Моравом у Велику Мораву код Сталаћа, а у ширину на север и југ до доминантних брдско-планинских ката, укључујући и доње делове долина Расине и Пепељуше. (*карта 1*)

- *У ширем смислу*, регионално-географска граница Западног Поморавља обухвата доњи и средњи део долине Ђетиње (до језера Врутци), слив Скрапежа, ширу долинску област са обе стране Западне Мораве до планина Јелице, Столова, Жељина и Јастрепца на југу, и Котленика и Гледићких планина на северу, те читав слив река Пепељуше и Расине укључујући Жупу александровачку (6.605 km²).

- У најширем смислу, слив Западне Мораве површине 15.849 km² (са Ибром, Голијском Моравицом, Бетињом, Скрапежом итд.) може се сматрати интегралним физичкогеографским и еколошким системом, али не и индивидуалисаном регионално-географском целином. У том случају, припадао би јој знатан део Шумадије, Рашке области, Ибарског Колашина (и део Црне Горе), Дренице, Великог и Малог Косова (Лаба), што се свакако не може сврстати у Западно Поморавље.

Административно-територијално посматрано, на обале Западне Мораве излази девет општина, мада њихови знатни делови у правом смислу не припадају Западном Поморављу. То су Пожега, Чачак, Лучани, Краљево, Врњачка Бања, Трстеник, Крушевац, Варварин и Ђићевац. Њихова укупна површина износи 4.958 км², а број становника 520.654 (према попису 2011).

Карта 1: „Право“ Западно Поморавље

Извор: Ивана Пењишевић, *Географски аспекти регионалног развоја Западног Поморавља*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департаман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад, 2016. (стр. 4).

ПОЛОЖАЈ КАО РАЗВОЈНА ПРЕДИСПОЗИЦИЈА ЗАПАДНОГ ПОМОРАВЉА

Регионални географи позиционирају Западно Поморавље на крајњи јужни обод Перипанонске Србије. У ствари, оно припада централном делу Србије и додирује се, односно прожима се, са суседним областима – Шумадијом, Ужичком (Косјерићком, Српском) Црном Гором, Старовлашко-рашком висијом, Ибарско-копаоничким крајем, Топлицом, Великим и Јужним Поморављем – са којима углавном нема јасно дефинисану, линијску, границу. Припада долинском типу области у чијем је средишту издужена, композитна речна долина у којој се смењују котлине и сужења (сутеске). У горњем делу њене долине истичу се Пожешка котлина и типични, упечатљиви укљештени меандри у Овчарско-кабларској клисури, где се налазе хидроелектране и вештачка језера Овчарско и Међувршје. Потом низводно следе Чачанско-краљевачка котлина, Краљевачко сужење, Врњачка котлина, Трстеничко сужење и Крушевачка котлина. После Мрзеничког сужења равничарски меандрира, приближава се Сталаћу, спаја са Јужном Моравом и са њом ствара Велику Мораву.

Западно Поморавље од Ташти поља до краја Овчарско-кабларске клисуре има правац пружања југозапад-североисток, а потом у највећем делу северозапад-југоисток. На источном ободу Крушевачке котлине кратко заузима правац „по паралели“, да би од почетка Мрзеничког сужења и све до краја тока реке, у кратком сектору променило оријентацију на смер југозапад-североисток. Његов положај је природно предиспониран посреднички, транзитни и интегративни – налази се између моравско-вардарске удолине као примарне комуникацијске и геостратегијске осе Балкана и панонско-јужнојадранске директрисе у динамичном формирању, са продужетком према Подрињу као политичко-историјски индикованом пограничном појасу који у будућности има добре услове да постане трансгранична осовина развоја.

На унутаррегионалном плану, Западно Поморавље је данас добро саобраћајно повезано, мада то није на нивоу савремених стандарда, безбедносних захтева и потреба становништва и привреде, а још мање је у складу са интегративним међурегионалним и балканским потенцијалима и перспективама. У долини реке налазе се војно-цивилни аеродром „Морава“ и неколико спортских аеродрома. Њоме је трасиран друмско-железнички коридор, од кога се одвајају важни комуникацијски правци према Београду, Рашкој области и Косову и Метохији (тзв. Ибарска магистрала), те Подрињу и Црној Гори (долином Ђетиње), Копаонику (долином Расине), Крагујевцу и Великом Поморављу (кроз Гружу). Модернизована пруга и започети ауто-пут под радним називом „(Западно)Моравски коридор“ између Појата и Прељине требало би да добију улогу „карике која недостаје“ и споје моравско-вардарски сектор паневропског Коридора 10 са правцем Београд-Бар (ауто-пут „Милош Велики“ као део тзв. Коридора 11).

ЗАПАДНО ПОМОРАВЉЕ КАО СЕКТОР „ХОРИЗОНТАЛНОГ“ БАЛКАНСКОГ ИНТЕГРАЦИОНОГ ВЕКТОРА

Трансгресионо-регресиони фронтитјер и територијално осциловање Османског царства и Хабсбуршке монархије условили су традиционалну и до сада историјски „цементирану“, а геополитичким интересима доминантних великих сила наметнуту, осу север-северозапад – југ-југоисток издужене контуре и фазног ширења Србије. Њена „кичма“ је моравско-вардарска удолина, која има улогу не само главне комуникацијско-геостратегијске проходнице Балкана, већ и његовог „вертикалног“ (меридијанског) правца повезивања. То се и данас стереотипно тумачи и без дискусије прихвата као аксиом, тј. као изразито доминантна, ако не и једина рационална интегративна опција.

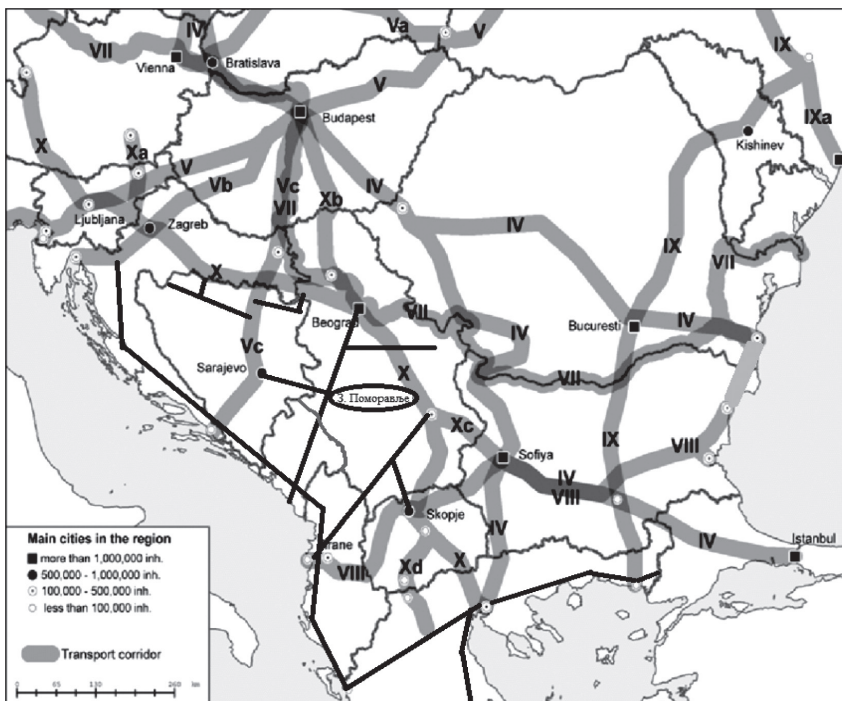
У времену које долази и у радикално промењеним глобалним, (транс)континенталним (евроазијским) и регионалним (балканским) приликама шансу добија другачији, неконвенционално диктиран правац – исток-запад. Значај досадашњег правца између Централне Европе и Панонског басена, с једне стране, те Мореуза (Цариграда) и Егејског басена, с друге стране, који је био је резултат вишевековне преваге германског, англосаксонског и османског фактора, задржаће се и у будућности, али неће бити неприкосновен. Релативно ће опадати због све снажније конкуренције опорављене Русије и експанзивне Кине, чији је уплив на Балкан колективни Запад означио као претњу коју треба отклонити. А њихове аспирације су другачије усмерене. И вишедимензионално руско *неоевроазијство* и мултивекторски кинески *Појас и иуи* отварају Балкан за фокус са Истока. Западном Поморављу се тако пружа прилика да превазиђе досадашњу неостварену међународну позицију.

Западно Поморавље може да постане део друге по важности српске и истовремено балканске – првенствено српско-бугарске – интегративне „хоризонтале“. Испред ње је само савско-дунавска, која је још од завршетка Првог светског рата до савременог геополитичког контекста превазишла баријерност северне границе физичкогеографског Балканског полуострва и усуд рудиментарне историјске међе империја и цивилизација. Лошије предиспозиције имају упоредничке („попречне“) трансверзала дуж „балканског струка“ Бургас – Драч, као и савремени Егнатиа-правац Александрополис – Солун – Игуменица. Западно Поморавље је кључна „копча“ дуж будућег „пивота“ црноморско-јадранског *intermariuma*, трасираног линијом Варна/Бургас – Софија – Ниш – Крушевац – Краљево – Чачак – Бар (у другој варијанти Вишеград – Сарајево – Плоче). То трансбалканско међуморје, тек назначеног проруског и прокинеског предзнака, антипод је већ пројектованом и функционалном проамеричком „трморју“ (*Иницијатива три мора*) Балтичко – Јадранско – Црно море, са теменима која чине Пољска, Хрватска и Румунија. Међу њима ће се недвосмислено развити оштар геополитички, геостратегијски, геоекономски, геокултурни и сваки други ривалитет.

Комуникацијски правац долином Западне Мораве требало би посматрати

кроз призму комплементарног, али и конкурентског односа са балканским секторима планиране и делимично остварене мреже паневропских коридора трасираних кроз Централну, Источну и Југоисточну Европу. У том контексту, он се уклапа, пресеца и функцијски допуњује најпре са Коридором 10 (Салцбург/Будимпешта – Београд – Ниш – Цариград/Солун), са којим се спаја код Појата. Наставља се Коридором 10 на исток преко Ниша и Пирота, те се код Софије спаја са другом балканском „вертикалом“, Коридором 4 (Будимпешта – Видин – Софија – Солун). С друге стране, код Прељине се кратко укључује у тзв. Коридор 11 (Београд – Бар), који није у шеми паневропских коридора, и од Пожеге наставља на запад планираном „брзом саобраћајницом“ или класичним ауто-путем преко Вишеграда до Сарајева, где би требало да се споји са Коридором 5ц (Будимпешта – Добој – Сарајево – Плоче). На другу страну, његовом трасом до Добоја, а потом на запад ауто-путем „Девети јануар“, повезан је са Бања Луком, одакле је планиран наставак до Новог Града на десној обали Уне и границе Републике Српске и Хрватске.

Саобраћајнице долином Западне Мораве биће апроксимативно паралелне са неколико такође упореднички трасираних коридора и мање или више у конкурентском односу са њима. У првом реду, то је правац Ниш – Приштина – Драч, који је због инсистирања Запада на његовој градњи, код нас колоквијално прозван

Карта 2: „Појречна“ интeгративна улога Западног Поморавља и балкански гео пaневројске мреже, нових и планираних саобраћајних коридора

и НАТО-коридор. Он је великим делом у функцији (од Приштине до Драча) и планира се убрзана изградња од Ниша до Мердара (и Приштине). Од њега се одваја већ завршена траса од Приштине до Ђенерал Јанковића (Арбанаси га зову Елези Хан) на граници Србије и С. Македоније, а предвиђен је и спој са будућим паневропским Коридором 8 Констанца/Варна/Бургас – Софија – Скопље – Тирана – Драч, тј. од црноморске до јадранске обале. На северу, а релативно близу „(Западно) Моравског коридора“, најављена је „брза саобраћајница“ (по две коловозне траке у оба смера) „Вожд Карађорђе“ која би, такође, требало да повеже ауто-пут „Милош Велики“ и Коридор 10, и то правцем Лајковац – Аранђеловац – Марковац (са продужетком до Бора).

ЗАКЉУЧАК

Западно Поморавље има потенцијал да постане много важније него што у први мах изгледа, те може да добије ширу – српску и балканску – димензију комуникацијског и сваког другог повезивања. Она проистиче из његовог географски предиспонираног положаја, али још више из брзих промена геополитичких и геоекономских прилика на глобалном, континенталном и регионалном плану. Сходно томе, не би требало робовати клишеима проистеклим из ранијих историјских периода и постулата, већ би било неопходно спремно ићи у сусрет другачијим фокусирањима Балкана од стране великих сила у успону. Дакле, диверзификација интеграционих осовина на Балкану није само могућа, него и очекивана, те она може да донесе не само другачији смисао, већ и правац повезивања земаља (на пример: Србије и Бугарске, а потом и других). Улога једног малог и на први поглед не тако значајног простора какав је Западно Поморавље могла би да буде прворазредна.

ЛИТЕРАТУРА

- Група аутора (2001/2002), *Географска енциклопедија насеља Србије*, књ. I-IV, Географски факултет; Агена; Стручна књига, Београд.
- Група аутора (2006), *Морава*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Група аутора (2010), *Просторни план Републике Србије*, Службени гласник РС 88/10, Београд.
- Пењишевић, Ивана (2016), *Географски аспекти регионалног развоја Западног Поморавља*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Депарتمان за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Grčić, Mirko; Ratkaj, Ivan (2004), "Transport corridors as a factor of integration in South-Eastern Europe", *Collection of papers of Geographical Institute "Jovan Cvijic"*, SASA, N° 53/2004.
- Група аутора (јануар 2020), *Пројекат аутопута Моравски коридор – план ангаžовања*

zainteresovanih strana, Koridori Srbije, Beograd. (internet: [http://koridorisrbije.rs/site/content/media/img/files/Morava%20SEP%20Rev_10%20\(14_01_2020\)_Serbian_\(1\).pdf](http://koridorisrbije.rs/site/content/media/img/files/Morava%20SEP%20Rev_10%20(14_01_2020)_Serbian_(1).pdf); pristupljeno 28/11/2020/)

- Marković, Jovan Đ. (1980), *Regionalna geografija SFR Jugoslavije*, Građevinska knjiga, Beograd.
- Marković, Jovan Đ. (1988), *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*, Svjetlost, Sarajevo.